

۲۹۴

همسرانِ رضا شاه

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

همسران رضاشاه

جنگروي

رضاشاه در فروردین سال ۱۲۵۶ هجری شمسی در آلاشت سوادکوه از توابع مازندران به دنیا آمد. عباسعلی خان پدر رضاخان از ابوابجمعی فوج سوادکوه بود و مرادعلی خان پدر بزرگ وی هم قبلاً در جنگ هرات در سال ۱۸۵۶ میلادی کشته شده بود. عباسعلی خان پدر رضاشاه دارای پنج همسر بود که رضاشاه تنها فرزند پنجمین همسر پدرش، نوش آفرین (سکینه یا زهرا) محسوب می‌شود. نوش آفرین پس از مرگ شوهرش عباسعلی، در حالی که فرزندش طفلی بیش نبود، به تهران نزد برادرش می‌رود و چندین سال نزد وی زندگی می‌کند. رضاخان به واسطه ازدواج مجدد مادرش نوش آفرین، صاحب یک برادر ناتنی به نام "حدیکجان آتابای" که بعدها اسم کوچک خود را به هادی تغییر داد، شد.

در مورد ازدواج رضاخان نظرات مختلفی وجود دارد. اولین ازدواج وی با دختردایی خود مریم (صفیه، تاجماه) بود که رضاخان ۹ سال با این زن زندگی کرد تا اینکه مریم هنگام نخستین زایمان خود درگذشت و از او دختری به نام همدم (فاطمه) که بعد به همدم السلطنه ملقب گردید، باقی ماند. تاج‌الملوک پهلوی (دومین همسر رضاخان) در مورد اولین ازدواج همسرش (رضاخان) در کتاب خاطرات ملکه مادر می‌گوید: "البته این موضوع را سالها نمی‌دانستم، تا بعد از شاه شدن رضا. او آن را از من پنهان کرده بود. حالا تاریخش را به خاطر ندارم. ولی یادم هست که یک روز دختری را همراه خودش به کاخ شهر آورد و گفت: "این دخترم است. بعد برایم مشروحاً تعریف کرد که موقع خدمت در آتریاد همدان با یک زن همدانی به نام صفیه ازدواج موقت کرده و این دختر حاصل آن ازدواج است. من این زن (صفیه) را هرگز ندیدم." بعدها همدم السلطنه تنها فرزند اولین همسر رضاخان به ازدواج هادی (حدیکجان) آتابای (فرزند پدرخوانده رضاخان) درآمد و این وصلت عاملی برای حضور مداوم خانواده آتابای در دربار پهلوی شد.

همسر دوم رضاخان تاج‌الملوک فرزند "میرینج تیمورخان آیرملو" افسر مهاجر قفقاز بود که پس از انقلاب بلشویکی روسیه به ایران آمده بودند. رضاخان هنگام ازدواج با تاج‌الملوک در سال ۱۲۹۴ شمسی درجه یابوری (سرگردی) داشت و از او دارای چهار فرزند به نامهای شمس (۱۲۹۶ش)، محمدرضا و اشرف (۱۲۹۸ش) و علیرضا (۱۳۰۱ش) شد. تاج‌الملوک پس از فوت رضاشاه با غلامحسین صاحب دیوانی ازدواج کرد.

صاحب دیوانی در واقع هم سن و سال پسر تاج‌الملوک بود و عضو یکی از شاخه‌های خانواده متنفذ قوام‌الملک شیرازی در استان فارس به شمار می‌آمد. غلامحسین خان صاحب دیوانی پس از این وصلت مدارج ترقی را طی نمود و خیلی زود به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب گردید. تاج‌الملوک پس از وقایع شهریور سال ۱۳۲۰ به منظور کسب قدرت بیشتر گاه و بیگاه در سیاست دخالت می‌کرد و از هیچ نقشی برای مطرح کردن علیرضا کوچکترین فرزند خود در برابر محمدرضا پهلوی فروگذار نمی‌کرد. "ارنست آر. اونی" عضو مؤثر سازمان سیا که در سال ۱۹۷۶ میلادی گزارشی پیرامون "نخبگان و توزیع قدرت در ایران" تهیه کرده است، می‌نویسد: "تاج‌الملوک زمانی درصدد اجرای توطئه‌ای علیه محمدرضا بوده تا فرزند دیگرش علیرضا را به جای وی بر تخت سلطنت بنشانند." (علیرضا پهلوی تنها برادر تنی محمدرضا شاه بود که در سال ۱۳۳۳ شمسی در یک سانحه مشکوک هوایی کشته شد).

در سال ۱۳۰۰ شمسی رضاخان تصمیم به ازدواج مجدد می‌گیرد. این بار همسر سوم وی ملکه توران (قمرالملوک) دختر عیسی خان مجد السلطنه امیرسلیمانی و نوه مهدیقلی خان مجدالدوله از رجال دربار قاجار بود. رضاخان در این سال که مسئولیت وزارت جنگ را به عهده داشت با این ازدواج با خانواده قاجار پیوند خورد. رضاخان برای اینکه همسرانش از هم دور باشند و حسادت‌های زنانه باعث بروز

مشکلات ویژه‌ای برایش نشود، خانه‌ای جدید در حوالی چهارراه پهلوی برای ملکه توران احداث نمود. تاج‌الملوک همسر دوم رضاخان و مادر محمدرضا در کتاب خاطرات ملکه مادر در مورد ملکه توران می‌گوید: "هیچ زنی چشم دیدن هوو را ندارد. بنابر این بنده را متهم به حسادت و این جور حرفها نکنید. من هم مثل همه زنها از هوو خوشم نمی‌آید. اما راه دیگری نداشتم و ناگزیر بودم به خاطر رضایت شوهرم کوتاه بیایم و شرایط را تحمل کنم. این دختر (توران) دماغی بسیار پرنخوت و سر پر بادی داشت. با آنکه در کمال خوشحالی و رضایت تن به ازدواج داده بود، پس از ازدواج و تولد غلامرضا (۱۳۰۲ش) بنای ناسازگاری را گذاشت و هنرش این بود که رضا را تحت تسلط خود درآورده و او را وادار کند تا مرا از قصر بیرون بیندازد و خودش ملکه ایران شود. رضا نتوانست این زن خودپسند را تحمل کند و پس از تولد غلامرضا او را طلاق داد و فرستاد دنبال کارش." ملکه توران که هنگام طلاق کمتر از بیست سال داشت از آن دوران چنین یاد می‌کند: "تمام دوران اقتدارش (رضاخان) برای من بیچارگی و نشستن و دیدن و ساختن با ناملایمات بود."

ملکه توران پس از طلاق از رضاخان در سال ۱۳۰۲ شمسی، تا سال ۱۳۲۲ ازدواج نکرد. سپس با بازرگان ثروتمندی به نام ذبیح‌الله ملکپور وصلت نمود و تا هنگام مرگ رضاشاه به همراه تنها فرزندش غلامرضا پهلوی در یکی از عمارت‌های دربار زندگی می‌کرد. وی پس از انقلاب اسلامی مدتی در آلمان به سر برد و در سال ۱۳۷۳ شمسی در پاریس در خانه سالمندان فوت کرد.

رضاخان درصدد بود تا پس از توران امیرسلیمانی همسر چهارمی برگزیند. برای این منظور از طریق امیرلشکر خدایارخان خدایاری با عصمت‌الملوک دولتشاهی دختر غلامعلی میرزا مجلل‌الدوله دولتشاهی که بعدها از سوی رضاخان به سمت ریاست تشریفات داخلی دربار پهلوی منصوب شد، آشنا گردید و پس از چندی وی را به عقد خود درآورد. عصمت‌الملوک از سال ۱۳۰۲ که وارد دربار شد تا تاجگذاری رضاخان در سال ۱۳۰۵، سه فرزند به نامهای عبدالرضا (۱۳۰۲ش)، احمدرضا (۱۳۰۴ش) و محمودرضا (۱۳۰۵ش) و سالهای بعد دو فرزند دیگر با نامهای فاطمه (۱۳۰۷ش) و حمیدرضا (۱۳۱۴ش) به دنیا آورد. عصمت‌الملوک دولتشاهی به هنگام تبعید رضاشاه، همراه وی به جزیره موریس رفت و پس از چند ماه به تهران بازگشت. وی از ابتدا وارد سیاست نشد. اما از نفوذ خود در به کار گماردن اقوام خویش در پست‌های پر درآمد استفاده شایانی کرد. پس از مرگ رضاخان در ویلای شخصی خود در شمیران اقامت کرد. پس از انقلاب اسلامی در تهران ماند و در سال ۱۳۷۴ شمسی در سن ۹۰ سالگی درگذشت.

منابع و مأخذ:

۱. پهلوان، کیوان. رضاشاه از الشتر تا آلاشت. تهران، آرون، ۱۳۸۳.
۲. دلد، اسکندر. زندگی پر ماجرای رضاشاه. تهران، گلفام، ۱۳۷۰.
۳. رستمی، فرهاد. پهلوی‌ها. تهران. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۸. ج ۱.
۴. پیرانی، احمد. زندگی خصوصی محمدرضاشاه پهلوی. تهران، به آفرین، ۱۳۸۲.

فاطمه پهلوي

(همدم السلطنه) فرزند اولين همسر رضاشاه و دو تن از فرزندان همسران بعدي وي. از چپ: غلامرضا پهلوي (تنها فرزند توران اميرسليمانی)، همدم السلطنه (تنها فرزند صفيه) و محمودرضا پهلوي (فرزند عصمت الملوك دولتشاهي)

هادي آتاباي همسر همدم السلطنه اولين فرزند رضاشاه

تاج الملوك پهلوي دومين همسر رضاشاه

فرزندان رضاخان و تاج الملوك به همراه دو نفر از گماشته هایشان
از چپ: محمدرضا پهلوي، شمس پهلوي، اشرف پهلوي و علیرضا پهلوي

تاج الملوك پهلوي در کنار
فرزندان خود در سوئیس (۱۳۱۴ش) از چپ: شمس پهلوي، محمدرضا پهلوي، تاج الملوك پهلوي، علیرضا
پهلوي و اشرف پهلوي.

۱۹۳۱

محمدرضا پهلوي (ولیعهد) و مادرش تاج الملوك پهلوي

علیرضا پهلوی تنها برادر تنی محمدرضا پهلوی

غلامحسین صاحب دیوانی شوهر دوم تاجالملوک
پهلوی به همراه علی قوام، در محوطه آرامگاه حافظ در شیراز. از چپ: غلامحسین صاحب دیوانی و علی
قوام

توران امیرسلیمانی همسر سوم رضاشاه

غلامرضا پهلوی در پنج

سالگی در کنار مادرش توران امیرسلیمانی و چند تن از بستگان خویش، در باغ مکتب‌خانه (۱۳۰۷ش)
از چپ: توران امیرسلیمانی و غلامرضا پهلوی

توران امیرسلیمانی و همسر دومش ذبیح‌الله ملکپور

عصمت‌الملوک دولتشاهی همسر چهارم رضاشاه، در دوران اقامت در جزیره موریس در افریقای جنوب

فرزندان رضاشاه به همراه غلامرضا رشیدپاسمی، در آستانه سفر به اروپا جهت تحصیل (۱۳۱۲ش). از چپ: محمودرضا پهلوی (فرزند عصمت‌الملوک)، غلامرضا پهلوی (فرزند توران امیرسلیمانی)، غلامرضا رشیدپاسمی، احمدرضا پهلوی (فرزند عصمت‌الملوک) و عبدالرضا پهلوی (فرزند عصمت‌الملوک)

رضاشاه در اواخر عمر در ژوهانسبورگ

تاج الملوك پهلوي در اواخر سلطنت پسرش محمدرضا پهلوي